

Keele- ja kirjanduspädevus gümnaasiumis

Gümnaasiumi lõpetaja

- 1) väljendub selgelt, eesmärgipäraselt ja üldkirjakeele normidele vastavalt nii suulises kui ka kirjalikus suhtluses;
- 2) arutleb loetud, vaadatud või kuulatud teksti põhjal teemakohaselt ja põhjendatult;
- 3) teab tekstide ülesehituse põhimõtteid, koostab eri liiki tekste, kasutades alustekstidena nii teabe- ja ilukirjandustekste kui ka teisi allikaid neid kriitiliselt hinnates;
- 4) hindab kriitiliselt meedia- jm avalikke tekste, tunneb ära tekstide mõjutusvahendid;
- 5) mõistab kirjanduse ühiskondlikku, ajaloolist ja kultuurilist tähtsust;
- 6) väärtustab kirjanikku kui loojat ning kirjandust kui tunde- ja kogemusmaailma rikastajat, kujutus- ja mõttemaailma arendajat;
- 7) teab eesti ja väliskirjanduse olulisemaid autoreid ja kirjandusteoseid, seostab neid ajajärgu ja kultuurikontekstiga;
- 8) tunneb tähtsamaid kirjandusvoole ja -žanre, eristab kirjandusteksti poeetilisi võtteid ja peamisi kujundeid;
- 9) analüüsib ja tõlgendab eri liiki kirjandusteoseid.

Ainevaldkonna õppeained, kohustuslikud ja valikkursused

Ainevaldkonna kohustuslikud kursused aineti

Eesti keel: seitse kursust

1. „Praktiline eesti keel I“
2. „Keel ja ühiskond“
3. „Praktiline eesti keel II“
4. „Meedia ja mõjutamine“
5. „Teksti keel ja stiil“
6. „Praktiline eesti keel III“.
7. „Eesti keele ortograafia erikursus“

Kirjandus: seitse kursust, kaheksa kursust humanitaarsuunal

1. „Maailmakirjandus antiigist keskajani“
2. „Maailmakirjandus renessansist valgustuseni“
3. „Maailmakirjandus romantismist modernismini“
4. „20. ja 21. sajandi maailmakirjandus“
5. „Vanem eesti kirjandus“
6. „Eesti kirjandus 20. saj algusest kuni 1940ndateni“
7. „Uuem eesti kirjandus“
8. „Draama ja teater“

EESTI KEEL

Gümnaasiumi õppe- ja kasvatuseesmärgid eesti keeles

Gümnaasiumi eesti keele õpetusega taotletakse, et õpilane:

- 1) valdab eesti kirjakeelt ning kasutab seda korrektselt kõnes ja kirjas;
- 2) on keeleteadlik, tajub keelt oma identiteedi osana, analüüsib ning hindab kriitiliselt keele muutumise tendentse ja nüüdisolukorda;
- 3) tunneb tüüpilisi suhtlusolukordi, oskab valida suhtluskanalit ning suhtleb eesmärgipäraselt, kasutades konteksti sobivat suulist ja kirjalikku keelt;
- 4) tunneb tekstiliikide erinevusi ning oskab eri liiki tekste lugeda, analüüsida ja koostada;
- 5) rakendab oma suhtlus- ja tekstitööoskusi nii tekstide vastuvõtja kui ka loojana;
- 6) arendab loovat ja kriitilist mõtlemist;
- 7) valib, hindab kriitiliselt ja kasutab sihipäraselt teabeallikaid.

Gümnaasiumi õpitulemused eesti keeles

Gümnaasiumi lõpetaja

- 1) väljendab ennast nii suulises kui ka kirjalikus suhtluses selgelt, eesmärgipäraselt ja sobivalt ning üldkirjakeele normide järgi;
- 2) valib suhtluskanaleid ning väljendusvahendeid sobivalt, lähtudes funktsionaalsetest, eetilistest ja esteetilisest kaalutlustest;
- 3) oskab oma tekstide loomiseks leida, kriitiliselt hinnata ja kasutada eri laadi teabe allikaid;
- 4) teab tekstide ülesehituse põhimõtteid ja iseärasusi, oskab luua ning analüüsida eri liiki suulisi ja kirjalikke tekste;
- 5) kõneleb ja kirjutab asjakohastele tekstidele reageerides ning nendele toetudes;
- 6) analüüsib ja hindab kriitiliselt meedia- jm avalikke tekste ning tunneb tekstide mõjutusvahendeid;
- 7) oskab oma keelekasutuse parandamiseks kasutada keeleinfoallikaid.

I „Praktiline eesti keel I“

1. Õpitulemused

- 1) Tunneb eesti keele ortograafia põhimõtteid, oskab vajadusel kasutada sõnaraamatuid;
- 2) tunneb häälikuõigekirja reegleid nii oma- kui võõrsõnades;
- 3) oskab arvude, lühendite ja nimede õigekirja;
- 4) oskab algustähe ja jutumärkide õigekirja;
- 5) argumenteerib veenvalt ja selgelt ning kaitseb oma seisukohti suuliselt ja kirjaliku arutleva teksti vormis.

2. Õppesisu

Kõnearendus-, lugemis-, kuulamis- ja kirjutamisteemad

Kursusega „Keel ja ühiskond“ seostuvad teemad (kirjakeel ja kõnekeel, internetikeel, suulise kõne erijooned, släng, eri stiilide sõnavara), kirjanduskursustega haakuvad teemad. Kõnelemine (suuline esinemine ja suhtlus eri tüüpi olukordades). Argumenteerimine, veenmine; emotsionaalsus, toon, õigehääldus), Arvamustekstid. Arvamustekstide ülesehituse põhimõtted. Arvamustekstide koostamine ühiskonna- ja õpilaselu teemadel. Kuulamine: erinevate keelevariantide sotsiaalse tähenduse mõistmine, teksti suhtlustähenduse ja eesmärgi mõistmine eri toimingutes, suhtluspartneri mõistmine dialoogis.

Ortograafia põhialused

Eesti keele häälduse omapära. Veohtlikud üksikjuhtumid. Võõrnimehääldus. Häälikuortograafia põhireeglid. Obligatoorne ja fakultatiivne ortograafiareeglistikus. Võõrsõnade foneetilised ja ortograafilised erijooned. Veohtlikud õigekirjajuhtumid. Tsitaatsõnade ja võõrnimede kirjutamine, tsitaatsõna- ja võõrnimetuletise õigekiri. Võõrsõnapoolituse tavad ja iseärasused. Töö sõnaraamatutega. Asutuste nimed ja nimetused, kaubaartiklid, pealkirjad, kohanimed. Jutumärgid pealkirjades, nimede esiletoojana tekstis; nimi täiendina. Ees- ja perekonnanime kooskasutus: järjestus, hääldus, nende sotsiaalne tähendus. Nimetarvitus dokumentides, nimede käänamine, ülakoma kasutamine. Nimetuletiste õigekiri. Lühendamise vajalikkus ja põhimõtted, lühendikasutuse sobivus tekstis. Lühendite lugemine ja õigekiri. Kirjavahemärgid lühendeis. Arvude märkimine kirjas.

II „Keel ja ühiskond“

1. Õpitulemused

- 1) Mõistab keele rolli, funktsioone ja tähendust ühiskonnas;
- 2) tunneb eesti keele erijooni teiste keeltega võrreldes;
- 3) oskab rakendada kokku- ja lahkukirjutamise reeglistikku;
- 4) mõistab allkeelte ja keele varieerumise olemust;
- 5) tunneb eesti keele sõnamoodustuse põhireegleid;
- 6) oskab eakohasel tasemel analüüsida ajastuomaseid keelenähtusi.

2. Õppesisu

Keele olemus

Keele ülesanded: infovahetus, suhteloome, identiteedi väljendamine, maailmapildi kujundamine. Keel kui märgisüsteem. Teised märgisüsteemid. Graafilised üldistused (joonised, tabelid, skeemid). Pildikeel. Kirja tekkimine ja areng. Märgisüsteemide ühendamine tekstis. Kõne ja kiri. Tähestikkiri, levinumad tähestikud (kreeka, ladina, kirillitsa). Kunst ja keel.

Eesti keel ja teised keeled

Eri tüüpi keeled. Eesti keele eripära teiste keelte kõrval. Häälikusüsteem, astmevaheldus, muutevormistik. Raskemate asesõnade käänamine; asesõnade vaheldamise ja piiritlemise vajalikkus. Muutumatu sõnade väärtarvitus. Stampverbid. Eesti sõnavara; tähendus ja stiilijooned. Oma sõnavara rikastamise võimalused: sõnade loomine, tuletamine, liitmine, laenamine. Kokku- ja lahkukirjutamine. Keele kujundlikkus ja loov keelekasutus. Süstemaatiline sõnavaraarendus (nt harvem sõnavara, mõistesuhted, sõnamoodustus, käsitletavate teemadega seotud erisõnavara; sõnavara omandamine, kinnistamine ja praktiline kasutamine). Eesti keel võrdluses soome keele ja teiste soome-ugri keeltega; Euroopa ja maailma keeled (valikuliselt). Keelekontaktid. Saksa, vene, inglise ja soome keele mõju eesti keelele. Keele varieerumine ja muutumine.

Keele muutumine

Tänapäevase kirjakeele kujunemine. Kirjakeel ja kõnekeel. Murdekeel ja kodumurre. Kirjakeele norm. Keeleline etikett. Keelekasutuse valdkonnad ja sotsiaalrühmade erikeeled. Släng. Aktsent. Pidžin, kreoolkeeled, *lingua franca*. Eesti mitmekultuurilise ja mitmekeelse maana. Keeleline tolerantsus. Eesti keelepoliitika. Eesti keele kasutusvaldkonnad ja arendus:

keeletehnoloogia, terminoloogia ja oskuskeel, ilukirjandus, tõlkekultuur. Eesti keele staatus ja tulevik.

III „Praktiline eesti keel II“

1. Õpitulemused

- 1) Tunneb suulise ja kirjaliku keele norme ning etiketti;
- 2) koostab levinumaid tarbetekste;
- 3) on arendanud oma elektroonilise infootsingu oskust ning suudab kasutada paindlikke infootsingu strateegiaid: tunneb põhilisi elektroonilise infootsingu võimalusi ning kasutab neis leiduvat infot oma tekstides, oskab kasutada elektroonilisi ja paberil sõnaraamatuid;
- 4) suudab kirjutada arvamuskava, retsensiooni ja pressiteadet ning koostada koosoleku memo ja tegevuskava;
- 5) suudab mitme allikala põhjal kirjutada referatiivset teksti, vältides plagiaati;
- 6) on kinnistanud ja parandanud oma õigekirja- ja kirjakeeleoskust kirjavahemärgistuses, arvude, numbrite õigekirja;
- 7) seob tekste luues omavahel alustekste, refereerib, tsiteerib, parafraseerib ning kasutab viitamissüsteeme;
- 8) oskab nii käsikirjas kui arvutil tehtud teksti korrektselt vormistada.

2. Õppesisu

Kõnearendus-, lugemis-, kuulamis- ja kirjutamisteemad

Kursusega „Meedia ja mõjutamine“ ning „Teksti keel ja stiil“ seostuvad teemad, õppekava läbivad teemad. Lugemine (seotud ja sidumata tekstide (nimestike, graafikute, tabelite jm) mõistmine). Kirjutamine. Tarbetekstid: elulugu, avaldus, seletuskiri, taotlus, kaebus, apellatsioon, ametikiri (kiri ja e-kiri, kaaskiri, motivatsioonikiri, plangid ning vormid). Sama sõnumi edastamine erinevate keelevahenditega, keelelise väljenduse paindlikkus, otsesem ja kaudsem väljendumine. Võrgusuhtluse keelevalikud. Ratsionaalsete, emotsionaalsete ja eetiliste argumentide kasutamine ning veenmine ja mõjutamine. Tarbekirjade koostamine: juhend, koosoleku memo, tegevuskava, CV, avaldus, motivatsioonikiri. Mitme allika põhjal kokkuvõtte ja referaadi kirjutamine. Ajakirjanduslike tekstide koostamine: arvamuskava,

retsensioon, pressiteade. Tekstide otsing veebist ja raamatukogust; info otsing elektroonilisest ja paberil tekstist. Teadlik kirjutamine. Kirjutamise eesmärk, adressaat, pealkiri, probleem, põhiidee. Teksti ainek, materjali kogumine ja süstematiseerimine. Teema, selle varasemad käsitlused ja tahud. Teksti ülesehitus ja sidusus. Lõigu ülesanne (allteema, väide, selgitus, tõestus, järeldus, üldistus). Arutlev kirjutamine. Sõnavaraharjutused (paronüümid, arhaisimid), andmete otsimine infoallikaist. Vajaduse korral õigekirja ja õigekeelsusküsimuste kordamine (kirjavahemärgistus, suur ja väike algustäht, numbrite õigekiri). Eri modaalsusega tekstide (kirjaliku, audiovisuaalse, hüpertekstilise) tähenduse mõistmine. Teksti eesmärgi ja vaatenurga mõistmine, meediatekstide kriitiline analüüsimine, kirjalik argumenteerimine. Teksti sisuliste ja keeleliste tunnuste põhjal paindlike elektrooniliste otsingustrateegiatega kasutamine. Süstemaatiline sõnavaraarendus (üldkasutatavate võõrsõnade, ilukirjanduskeele sõnavara, käsitletavate teemadega seotud terminoloogia omandamine, kinnistamine ja praktiline kasutamine).

IV „Teksti keel ja stiil“

1. Õpitulemused

- 1) Valib sobiva suhtluskanali ning väljendub korrektselt nii suulises kui ka kirjalikus vormis;
- 2) valib väljendusvahendeid suhtlusolukorra ja kõneaine põhjal;
- 3) analüüsib tekstide sisu, eesmäärke, kasutuskonteksti, ülesehitust, sõnavara ning stiili;
- 4) koostab eri liiki tekste (arutlus, arvustus ja muud probleemkirjutised; tarbetekstid; uurimistö);
- 5) tunneb mõjutamise viise ja keelevahendeid, argumenteerib, nõustub esitatud väidetega või lükkab neid ümber nii suulises kui ka kirjalikus tekstis;
- 6) tunneb eesti keele lauseehituse põhimõisteid ja -reegleid, oskab korrigeerida sõnastust, vältides stampväljendeid;
- 7) oskab kasutada sobivat stiili eri tekstide eesmärgist lähtudes, oskab vigast teksti korrigeerida;

2. Õppesisu

Keel suhtlus- ja tunnetusvahendina

Suulise ja kirjaliku suhtluse ning teksti erinevused. Lause kui terviklik mõte, lauseliikmed, totaalsus ja partsiaalsus lauseehituses (täis- ja osaalus, täis- ja osasihitis, täis- ja osaõeldistide). Lausetüübid ja sõnajärg. Stiilivärving, stiiliviga; keele kasutusvaldkondade tüüpilised stiilivead (paronüümid).

Stiil ja stilistika

Keele kasutusvaldkonnad ja stiil. Asjalikkus ja isikupära. Viisakus ja sõbralik toon. Võimukus, vulgaarsus ja suhtlusvead. Ametlik stiil, publitsistlik stiil ning teadusstiil.

Ilukirjandusstiil ja poeetika. Tekstide võrdlev analüüs (eesmärgid, kasutuskontekst, grammatilised erijooned, sõnavara, stiil). Tegusõna arv, aeg, tegumood. Aja väljendamine. Sihitiskäändeliste määruste kasutamine. Seisundimäärus. Üldlaiend ja sidend. Lauseliigid suhtluseesmärgi järgi. Ase- ja kaassõnadega lausete stiil, tarbetu kordus, liiasus, väljajätt. Paronüümid. Lause sõnajärg. Täiendi ja lisandi õigekeelsus. Lauseliigid selle struktuuri järgi: lihtlause (sh koondlause), rindlause, põimlause. Lause kirjavahemärgid. Lauselühend ja selle õigekeelsus. Keerulised liitlauseid. Tsitaadid.

Oma teksti toimetamine

Stiilivigade analüüsimine, klassifitseerimine. Teadustekst. Uurimiseesmärgi ja hüpoteesi sõnastamine. Materjali kirjeldamine ja usaldusväärsus. Uurimuse struktuur. Allikate refereerimise ja tsiteerimise eesmärgid. Lause- ja lõiguviited; viitekirje. Võrdlemine, analüüsimine, üldistamine, järeldamine. Vormistamine. Arvustamine. Loomevargus ehk plagiaat.

V kursus „Meedia ja mõjutamine“

1. Õpitulemused

- 1) Tunneb meediakanaleid, trükimeedia, raadio, televisiooni ja elektroonilise meedia erijooni ning olulisi tekstiliike;
- 2) on teadlik meediateksti vastuvõtu eripärast ja selle põhjustest;
- 3) on omandanud tekstianalüüsi põhivõtted (tunneb meediatekstis ära argumendid ja põhilised mõjutamisvõtted), analüüsib verbaalset teksti visuaalses ja audiovisuaalses kontekstis;
- 4) tajub teksti autori eesmäärke ning motiive; leiab viiteid ja vihjeid teistele tekstidele, tõlgendab teksti seostuvate tekstide kontekstis;
- 5) eristab fakti arvamusest ning usaldusväärset infot küsitavast;
- 6) analüüsib kriitiliselt reklaami ning arutleb reklaami ja mainekujunduse teemadel;
- 7) oskab väljendada oma seisukohta loetu ja kuuldu kohta ning valida selleks sobivaid keelevahendeid;
- 8) suudab eri liiki meediatekste kriitiliselt hinnata ning eri allikatest pärineva info ja arutluskäikude põhjal tasakaalustatud kokkuvõtet teha.

2. Öppesisu

Meediateksti üldtunnused

Sobivus suhtlusolukorda, üldine sidusus ja sisuosade seostamine; keeleline loovus ja õigekeelsus (veaohklikku vormimoodustuses, ÕSi kasutamine veaohklikke sõnade õigekirjakontrolliks, kokku- ja lahkukirjutamise ortograafiapõhimõtted). Tekstide tõlgendamine, retseptiooni erinevuse põhjused: teadmised, isiklik kogemus, kultuuritaust. Teksti adressaat ja vastuvõetavus. Meediatekstide liigitamine ja analüüs. Olulisemad meediažanrid (uudis, reportaaž, intervjuu, arvamus). Meediatekstide seostamine: viited ja vihjed, vahendamise ulatus ja eesmärgid. Keel info ja suhteloome teenistuses. Meediakanalid. Tähtsamad meediakanalid Eestis, eriala- ja üldhuviajakirjad, raadio- ja telekanalid, internet, paber- ja *on-line*-väljaanded, kvaliteetajakirjanduse ja meelelahutusajakirjanduse erinevused. Kirjutatud teksti, kuuldeteksti ja audiovisuaalse teksti esitusviisid ning vahendid. Eri tüüpi meediatekstide vastuvõtu spetsiifika; verbaalse teksti taju heli ja pildi kontekstis. Meediatekstide usaldusväärsus.

Meedia ja mõjutamine

Verbaalne ja visuaalne mõjutamine. Manipuleerimine, meediaeetika ja meediakriitika. Oma seisukoha eetilise ja asjakohane sõnastamine. Autoripositsioon, info allikad ja nende usaldusväärsus. Kriitiline ja teadlik lugemine. Fakti ja arvamuse eristamine. Meedia retoorika ja argumendid. Sotsiaalsete tunnuste ja müütide konstrueerimine meediatekstis. Reklaam (kommertsreklaam, poliitiline reklaam, sotsiaalreklaam). Reklaami sihtrühmad ja kanalid. Reklaam mainekujundusvahendina. Erandlik keelekasutus ja tähelepanu äratamise võtted. Reklaami mõjus. Kriitilise reklaamitarbija kujundamine.

VI kursus „Eesti keele ortograafia erikursus“

1. Õpitulemused

- 1) Tunneb õigehäälduse põhimõtteid oma- ja võõrsõnades, lühendeis, tsitaatsõnades;
- 2) tunneb eesti keele õigekirja põhimõtteid;
- 3) oskab rakendada algustäheortograafia põhimõtteid;
- 4) oskab kirjavahemärgistada eri tekste ja eriliigilisi lauseid;
- 5) oskab vältida taunitavaid võõrapärasusi;
- 6) kasutab keerukaid elektroonilise teabeotsingu strateegiaid ning suudab hinnata teabe usaldusväärsust;
- 7) oskab koostada keerulisi tarbetekste;

8) valdab eesti kirjakeelt.

2. Õppesisu

Õige hääldus. Rõhk. Palatalisatsioon. Veohtlikud üksikvormid. Hääldusvead. Võõrnimehääldus. Õigekirja põhimõtted ja süsteem. Võõrsõnad, võõrsõnade foneetilised ja ortograafilised erijooned. Veohtlikud õigekirjajuhtumid. Tsitaatsõnade ja võõrnimede kirjutamine, tsitaatsõna- ja võõrnimetuletise õigekiri. Võõrsõnapoolituse tavad ja iseärasused. Algustäheortograafia. Asutuste nimed ja nimetused, kaubaartiklid, pealkirjad jms. Jutumärgid pealkirjades, nimede jms esiletoojana tekstis; nimi täiendina. Lühendid. Lühendamise vajalikkus ja põhimõtted, lühendikasutuse sobivus tekstis. Tavalühendid. Lühendite lugemine ja õigekiri. Kirjavahemärgid. Nimede kirjutus. Nimetarvitus dokumentides, nimede käänamine, ülakoma kasutamine. Nimetuletiste õigekiri. Sõnade kokku- ja lahkukirjutus. Arvude märkimine kirjas, arvsõna käänamisvead. Kuupäeva ja kellaaja väljendamine ja märkimine kirjas. Raskemate asesõnade käänamine (*miski, keegi, toosama* jt) asesõnade vaheldamise ja piiritlemise vajalikkus. Muutumatumate sõnade väärtarvitus. Ajakategooria väljendusvõimalused ja väärtarvitus. Verbiaegade ühildamatus sõnastusveana. Lisand, tema asend, ühildumine ja interpunktsioon. Otse- ja kaudkõne kirjavahemargistus. Lauselühendid ja nende õigekeelsus. Lauseehituse taunitav võõrapärasus. Keeruliste liitlausete kirjavahemargistus.

VII „Praktiline eesti keel III“

1. Õpitulemused

- 1) Suudab edasi anda tähendusvarjundeid, tajub keelendite konnotatiivseid tähendusi ning mõistab vihjelist keelekasutust;
- 2) oskab veenvalt ja selgelt argumenteerida ning kaitsta oma seisukohti keerukaid küsimusi käsitlevas ametlikus arutelus;
- 3) suudab kaasa mõelda avalikule esinemisele ning esitada ettekandjale küsimusi;
- 4) annab paindlikult ja olukorra järgi edasi oma tundeid, mõtteid ja hinnanguid niihästi isiklikus, avalikus kui ka ametlikus suhtluses nii suuliselt, kirjalikult kui ka elektrooniliselt;
- 5) argumenteerib veenvalt ja selgelt ning suudab kaitsta oma seisukohti eakohastes aruteludes koolis;

- 6) suudab konspekteerida näitvahenditega toestamata suulist esitust;
- 7) oskab edastada eri modaalsuse ja struktuuriga ning eri allikatest saadud infot ja arutluskäike sidusas tekstis ning lõimida sellesse oma hinnanguid ja seisukohti;
- 8) tunneb teadusliku stiili põhitunnuseid ning suudab koostada eakohast teaduslikku teksti, vältides plagiaati.

2. Öppesisu

Kõnearendus-, lugemis-, kuulamis- ja kirjutamisteemad

Kursusega „Teksti keel ja stiil“ seostuvad teemad. Keeleline väljendusrikkus mõtete, tunnete ja hinnangute väljendamisel. Stiilivahendite kasutamine erineva mõju saavutamiseks suulises esinemises ja väitluses. Arutleva artikli kirjutamine eri tüüpi (tekstiliste, pildiliste, audiovisuaalsete; lineaarsete, mittelineaarsete, hüpertekstiliste) alustekstide põhjal. Tarettekstide (projekti ja kandidaadi põhjenduse, tegevusaruande) koostamine. Kirjanduse ja õppekavaga seotud teemad. Teadusteksti koostamine ja vormistamine. Keeruka struktuuriga ja eri modaalsusega tekstide mõistmine. Keeruka kujundliku väljenduse mõistmine. Süstemaatiline sõnavaraarendus (akadeemilisele ja haritud stiilile omaste võõrsõnade, lendväljendite, ilukirjanduskeele kõrgstiilse sõnavara ning käsitletavate teemadega seotud terminoloogia omandamine, kinnistamine ja praktiline kasutamine). Teabeotsingu oskuste tõhustamine.

Õppekava läbivad teemad

Keeruka struktuuriga suulise teksti konspekteerimine. Väitluse juhtimine ning seal esile tõusnud argumentidest kokkuvõtte tegemine. Suuline suhtlus olukorrast ja vestluspartnerist lähtuvalt. Ratsionaalsete, eetiliste ja emotsionaalsete argumentide eristamine suulises tekstis, kallutatuse ja manipuleerimise äratundmine. Vajaduse korral õigekirja ja õigekeelsusküsimuste kordamine.

KIRJANDUS

Gümnaasiumi õppe- ja kasvatuseesmärgid kirjanduses

Gümnaasiumi kirjandusõpetusega taotletakse, et õpilane

- 1) loeb ja väärtustab nii eesti kui ka maailmakirjanduse olulisemaid autoreid ja kirjandusteoseid, suhestab loetut teose ajastu ning tänapäevaga;
- 2) väärtustab kirjanduse ühiskondlikku, ajaloolist ja kultuurilist tähtsust ning kirjanikku kui loojat;

- 3) väärtustab kirjandust kui tunde- ja kogemusmaailma rikastajat ning kujutus- ja mõttemaailma arendajat;
- 4) loeb nii proosat, luulet kui ka draamat, tunneb tähtsamaid kirjandusvoole ja -žanre ning eristab kirjandusteksti poeetilisi võtteid ja peamisi kujundeid;
- 5) mõistab sõnakunsti väljendusvahendite mitmekesisust ning nende erinevusi ja sarnasusi võrreldes teiste kunstiliikidega (teater, film, kunst, muusika);
- 6) tajub kirjandusteksti mitmeti tõlgendatavust, erinevate kultuurikontekstide tausta teose mõistmisel, näeb kirjanduses inimese ja maailma mõistmise mudelit;
- 7) kujundab endast teadlikku lugejat, kes kirjanduse toel arendab oma eetilisi ja esteetilisi väärtushinnanguid ning maailmavaadet;
- 8) analüüsib kriitiliselt erinevaid kirjandusteoseid ja infoallikaid, arendab nii suulist kui ka kirjalikku väljendus- ja arutlusoskust ning loovust.

Gümnaasiumi õpitulemused kirjanduses

Gümnaasiumi lõpetaja

- 1) toob näiteid maailmakirjanduse eri voolude ja žanride, teoste ja nende autorite kohta ning seostab neid ajajärgu ja kultuurikontekstiga;
- 2) nimetab eesti kirjanduse peamised arengusuunad, tähtsamad autorid ja teosed, avab oluliste teoste tähenduse eesti kirjanduse taustal ning iseenda kui lugeja vaatepunktist;
- 3) seostab loetut nii võrdlevalt kui ka eristavalt tänapäeva eluolu ja -nähtustega ning iseenda ja üldinimlike probleemidega;
- 4) selgitab peamiste tekstianalüüsiks tarvilike põhimõistete tähendust, analüüsib ilukirjandusteose poeetikat, mõistab keelekasutuse eripära ja stiili seoseid teksti sõnumiga;
- 5) analüüsib ja tõlgendab luuletust, iseloomustab selle poeetikat (žanr, teema, motiiv, kujund, vorm), kirjeldab meeolelu ja sõnastab sõnumi;
- 6) määrab proosa- või draamateksti teema, sõnastab probleemi ja peamõtte, iseloomustab jutustaja vaatepunkti, tegevusaega ja -kohta, miljööd, süžeed ja tegelasi ning ülesehitust ja keelekasutust;
- 7) kirjeldab teksti põhjal tegelaste välimust, iseloomu ja käitumist, analüüsib nende olemust, omavahelisi suhteid ning funktsioone narratiivis, võrdleb ja vastandab tegelasi, annab nendele hinnanguid, otsib nende käitumisele alternatiivi ning võrdleb iseennast mõne tegelasega;
- 8) arutleb loetud, vaadatud või kuulatud teksti põhjal nii suuliselt kui ka kirjalikult, teemakohaselt ja põhjendatult, tuues näiteid teostest ning avardades teemat küsimuste ja väidetega;

9) õpib tundma ennast kui lugejat, jagab oma lugemiskogemust teistega, kujundades seeläbi oma lugemiseelistusi ning väärtushinnanguid;

10) võrdleb kirjandusteost ja sellel põhinevat filmi või teatrilavastust ning toob näiteid kirjandus-, filmi- ja teatrikeeles erinevuste kohta.

I „Kirjandus antiigist keskajani”

Selles kursuses käsitletakse läbivalt riikliku ainekava kursuste „Kirjanduse põhiliigid ja -žanrid“ ning „Kirjandusteose analüüs ja tõlgendamine“ teemasid. Kohustuslik kirjandus ja õppematerjalid lepitakse kokku aineõpetajaga.

1. Õpitulemused

- 1) Iseloomustab õppematerjalidele toetudes eri ajastute kirjandust ja kirjandusvoole, nimetades nende ajapiirid ja tunnused, tähtsamad žanrid, teosed ning autorid;
- 2) mõistab ning hindab käsitletavate kirjandusteoste humaanseid, eetilisi ja esteetilisi väärtusi;
- 3) teab maailma rahvaste eeposeid ja kangelaslaule;
- 4) on tervikuna läbi lugenud ja analüüsinud vähemalt **neli** aineõpetajaga kokku lepitud **proosa- või draamateost**, tundes teoste ning nende autorite kohta üldises kultuuri- ja kirjandusloos.

2. Õppesisu

Temaatika

Kultuuri mõiste. Kirjanduse olemus, vaadeldava perioodi kirjanduse põhiliigid ja –žanrid, müüt ja kirjandus. Kirja ja kirjanduse sünnid. Ilukirjanduse põhiliigid. Lüüriliste, eepiliste ja dramaatiliste tekstide olemus. Žanri mõiste. Vanimad tekstiallikad, kirja tekkimine; näiteid eepostest, lüürikast, tragöödiast. Maailma loomise müüdid ja muistendid; eri rahvaste loomismüüte. Vanakreeka müüdid. Antiikkirjandus (vanakreeka: Homeros, Sophokles, Sappho; vanarooma: Vergilius, Cicero, Caesar jt). Kirjanduse põhiliikide ja žanride teke. Antiikteater. Sophokles „Kuningas Oidipus”. Usukirjandus. Piibel kui kirjanduse alustekst, piiblist pärit ütlused, metafoorid. Rüütlikirjandus, rüütliromaan. Keskaja kirjandus (saaga, kangelasepos, rüütliromaan, keskaegne luule ja draama jm). Allegooria tähtsus keskaegses kirjanduses. Keskaja kangelaslaulud. Keskaegne teater. Keskaegne linnaluule, Fr Villon, trubaduuride looming. Keskaja romaan („Rebaseromaan“, „Roosiromaan“).

Arutlusteemad

Kirjandus kui inimkonna ja tema kultuuri peegelpilt. Murrangulised pöörded ühiskonnas, selle kajastused kirjanduses. Kirjanduslikud ajastud, voolud, meetodid, nende ajapiirid ja tunnused, tähtsamad žanrid, autorid ja teosed. Kirjanduse roll ja tähtsus ühiskonnas eri ajastutel ja kultuurides. Eri ajastute kirjanduslikud esteetikad, erinevad elutunnetused ja selle väljendused. Ajaülesed probleemid, laiahaardeline ja mitmekülgne elu- ja inimesekujutus. Muistsete müütide ja rahvapärimeste kandumine kirjandusse. Arhetüüpsed teemad ja motiivid. Arhetüüpsed süžeed ja tegelased. Karakterite individuaalsus ja inimesuhete keerukus. Inimlikud voorused ja pahed, väärtused ja puudused. Tegelaste eetilised sihid, sotsiaalsed ja psühholoogilised probleemid. Inimeste mõtete ja tegude ühiskondlik tingitus. Jumalausu (kristluse) roll ühiskonnas, religioossed tõesed ja konfliktid.

Mõisted

Allegooria, grotesk, antiikkirjandus, arhetüüp, ballaad, draama, draamatika, eepika, eeos, katarsis, kultuur, lüürika, müüt, ood, orkestra, epigramm, pastoraal, pastorell, saaga, skeene, valm.

II „Kirjandus renessansist valgustuseni”

Selles kursuses käsitletakse läbivalt riikliku ainekava kursuste „Kirjanduse põhiliigid ja -žanrid“, „Kirjandus ja ühiskond“ ning „Kirjandusteose analüüs ja tõlgendamine“ teemasid. Kohustuslik kirjandus ja õppematerjalid lepitakse kokku aineõpetajaga.

1. Õpitulemused

- 1) Eristab kirjanduse põhivoole ja -žanre, oskab määrata autorite paigutumist neisse, analüüsib teoseid liigi- ja žanritunnuste põhjal;
- 2) toob esile käsitletud teoste teema, probleemistiku ja ideestiku, analüüsib tegelasi ja nende suhteid, loob seoseid nüüdisajaga ning tsiteerib ja refereerib oma väidete kinnitamiseks teksti;
- 4) nimetab luuleteksti žanri, teema ja põhimotiivid, sõnastab selle mõtte ning analüüsib keele- ja kujundikasutust;
- 5) leiab teksti sõnumi, peaidee, allegooria, metafoorid;
- 6) on tervikuna läbi lugenud ja analüüsinud **vähemalt neli proosa- või draamateost.**

2. Õppesisu

Temaatika

Kirjandusteose stiil kui mõtte ühtsus ja väljendusvahendite korrastatus. Humanism ja reformantsioon. Luther, Erasmus, More. Esseistika, Machiavelli, Montaigne. Renessansikirjandus (Dante Alighieri, Francesco Petrarca, Giovanni Boccaccio). Realistlike joonte tulek kirjandusse (Rabelais, kelmiromaani „Tormese Lazarillo”). Renessans. Renessansi iseloomustus. Romaan, novell, jutustus, miniatuur. Romaani süünd ja muutused selle arengus, alalikide tekkimine, romaani liigid. Boccaccio 2–3 novelli. Sonett (Francesco Petrarca, William Shakespeare) Shakespeare'i üks näidend. Cervantes Saavedra «Don Quijote» (katkendeid). Renessansidraama „Commedia dell'arte“, inglise rahvusdraama, Shakespeare, mõõga- ja mantlikomöödia, Lope de Vega. Kirjanduse žanrid, põhi- ja segaliigid renessansiajal. Baroki ja klassitsismi iseloomustus. Luule: Donne, Góngora, Quevedo, Fleming, Milton. Väikesed proosaliigid: miniatuur, sentents: Gracián, Rochefocauld. Barokkdraama: Tirso de Molina, Calderón. Fontaine, valm. Klassitsistlik draama: Corneille, Racine, Molière'i üks näidend. Valgustuse iseloomustus. Filosoofiline, satiiriline proosa (Swift, Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Herder, Defoe. Näiteid teostest. Olustikuline ja sentimentalistlik romaan, kiri- ja filosoofiline romaan. Näiteid Goethe loomingust. «Faust» (I osa, katkendeid II osast).

Arutlusteemad

Kirjandus kui inimkonna ja kultuuri peegelpilt. Murrangulised pöörded ühiskonnas, selle kajastused kirjanduses. Kirjanduslikud ajastud, voolud, meetodid, nende ajapiirid ja tunnused, tähtsamad žanrid, autorid ja teosed. Kirjanduse roll ja tähtsus ühiskonnas eri ajastutel ja kultuurides. Eri asjastute kirjanduslikud esteetikad, erinevad elutunnetused ja selle väljendused. Ajajärgsed probleemid, laiahaardeline ja mitmekülgne elu- ja inimesekujutus. Karakterite individuaalsus ja inimsuhete keerukus. Inimlikud voorused ja pahed, väärtused ja

puudused. Tegelaste eetilised sihid, sotsiaalsed ja psühholoogilised probleemid. Inimeste mõtete ja tegude ühiskondlik tingitus. Inimese orjastamine ja ahistamine, sotsiaalsed normid ja tabud, võimu omavoli. Võitlus inimese kui isiksuse vabastamise eest, usk elu tähenduslikkusesse.

Mõisted

Ballaad, epigramm, haiku, piltluule, poeem, sonett, valm, romaan. Salmidega ja salmideta luule. Sonett. Draama alaliigid: karakterdraama, psühholoogiline draama, olmedraama, ideedraama, ajalooline draama. klassitsism, renessanss, utopia, epigramm, , jutustus, komöödia, kujunemisromaan, kiriromaan, miniatuur, sentents, novell.

III „Romantismist modernismini“

Selles kursuses käsitletakse läbivalt riikliku ainekava kursuste „Kirjanduse põhiliigid ja žanrid“, „Kirjandus ja ühiskond“, „Kirjandus ja film“ ning „Kirjandusteose analüüs ja tõlgendamine“ teemasid. Kohustuslik kirjandus ja õppematerjalid lepatakse kokku aineõpetajaga.

1. Õpitulemused

- 1) Toob näiteid maailmakirjanduse eri voolude ja žanride, teoste ja nende autorite kohta ning seostab neid ajajärgu ja kultuurikontekstiga;
- 2) seostab loetut nii võrdlevalt kui ka eristavalt tänapäeva eluolu ja -nähtustega ning iseenda ja üldinimlike probleemidega;
- 3) selgitab peamiste tekstianalüüsiks tarvilike põhimõistete tähendust, analüüsib ilukirjandusteose poeetikat, mõistab keelekasutuse eripära ja stiili seoseid teksti sõnumiga;
- 4) analüüsib ja tõlgendab luuletust, iseloomustab selle poeetikat (žanr, teema, motiiv, kujund, vorm), kirjeldab meeleolu ja sõnastab sõnumi;
- 5) määrab proosa- või draamateksti teema, sõnastab probleemi ja peamõtte, iseloomustab jutustaja vaatepunkti, tegevusaega ja -kohta, miljööd, süžeed ja tegelasi ning ülesehitust ja keelekasutust;
- 6) kirjeldab teksti põhjal tegelaste välimust, iseloomu ja käitumist, analüüsib nende olemust, omavahelisi suhteid ning funktsioone narratiivis, võrdleb ja vastandab tegelasi, annab nendele hinnanguid, otsib nende käitumisele alternatiivi ning võrdleb iseennast mõne tegelasega;
- 7) arutleb loetud, vaadatud või kuulatud teksti põhjal nii suuliselt kui ka kirjalikult, teemakohaselt ja põhjendatult, tuues näiteid teostest ning avardades teemat küsimuste ja väidetega;
- 8) õpib tundma ennast kui lugejat, jagab oma lugemiskogemust teistega, kujundades seeläbi oma lugemiseelistusi ning väärtushinnanguid;
- 9) võrdleb kirjandusteost ja sellel põhinevat filmi või teatrilavastust ning toob näiteid kirjandus-, filmi- ja teatrikeele erinevuste kohta;
- 10) on läbi lugenud **vähemalt kolm proosateost ning ühe luulekogu.**

2. Öppesisu

Temaatika

Romantism (Aleksandr Puškin või George Gordon Byron; Victor Hugo või Walter Scott või Prosper Mérimée jt). Realism ja naturalism (Honoré de Balzac või Gustave Flaubert või Stendhal või Fjodor Dostojevski või Lev Tolstoi või Émile Zola jt). Estetism (Oscar Wilde). Romantismijärgne luule, sümbolism (Walt Whitman või Charles Baudelaire või Rainer Maria Rilke või Eino Leino või Rabindranath Tagore jt). Realistlik draamakirjandus (Anton Tšehhov või Henrik Ibsen või August Strindberg jt). Modernismi tekkimise ühiskondlikud ja kultuurilised põhjused. Modernistlik luule, selle suundadeks jaotamise probleeme, modernistlikud luuletajad. Sümbolism (Aleksandr Blok). Futurism (Vladimir Majakovski). Imažism (Thomas Stearns Eliot). Sürrrealism (Apollinaire, Federico García Lorca). Impressionism (Jessenin, Eliot). Akmeism (Anna Ahmatova). Luulekeele kujundlikkus. Luule musikaalsus: rütm (värsimõõdud) ja riim (alg- ja lõppriim). Keeleluule. Stilistilised võtted: kõla-, kõne- ja lausekujundid. Kõlakujundid: hääliku- ja sõnakordused, helijälendus, kõlasümboolika. Kõnekujundid: epiteet, võrdlus, metafoor, isikustamine, sümbol, allegooria, metonüümia, hüperbool, oksüümoron. Lausekujundid: kordus, mõttekordus, astendus, retooriline küsimus, väljajätt, sõnamäng, siire. Piltluule, anagramm. Koomiline stiil luules: huumor, ironia, grotesk, sarkasm. Modernistlik proosa (James Joyce või Franz Kafka või Marcel Proust või Knut Hamsun või Herman Hesse või Virginia Woolf).

Arutlusteemasid

Kirjandus kui armastus. Kirjanduslikud voolud ja suunad, nende ajapiirid, sisu- ja vormitunnused, tähtsamad žanrid, autorid ja teosed. Kirjanduse peavoolud ja marginaalsused. Kirjanduse rahvuslik, euroopalik ja individuaalne alge. Teksti ja tegelikkuse suhte muutumine. Elutõde ja kunstitõde. Kirjanduslikud sisu- ja vormieksperimentid, vastuhakk traditsioonidele. Kirjandus kui mõtte ja vormi avangard. Kirjanduse aines: elamused, kogemused, aimdused, unenäod. Sügavus ja pinnapealsus kirjanduses. Tegevus ja sisekaemus, aktiivsus ja passiivsus kirjanduses. Vaba ja reeglita kirjandus. Küsimus olemise mõttest ja tähtsusest. Kirjanduse tunnetuslik väärtus. Kirjandus olemise kehtestajana, maailma muutja ja rikastajana. Kirjandus ja ühiskondlik-poliitilised vastuolud. Inimpsüühika kujutamine, eksistentsi piirid. Erandlikud ja tavapärased olukorrad; koomika, traagika, dramatism ja tragikoomika. Põlvkondlikud püüdlused ja ideaalid. Rahvuslik identiteet ja globaliseeruv maailm. Keele ja stiili ilu. Uued vormid ja väljendusvahendid, kujundid ja sõnad. Kirjandus kui mäng. Kirjandus kui provokatsioon. Kirjaniku ja lugeja vahekorra muutumine. Teksti ja lugeja vahekorra muutumine. Kirjandus kui piiride avardamine. Kirjandus teise kogemuse vahendajana. Euroopa kirjandus eetiliste ja humanistlike väärtuste ja hoiakute kujundajana.

Mõisted

Akmeism, avangardism, eksistentsialism, ekspressionism, futurism, grotesk, imažism, impressionism, kalambuur, keeleluule, kõlasümboolika, luule, lüürika, lüüriline mina, sümbolism, sürrrealism, uusromantism, väike kirjandus.

IV „20. ja 21. sajandi kirjandus“

Selles kursuses käsitletakse läbivalt riikliku ainekava kursuste „Kirjanduse põhiliigid ja -žanrid“, „Kirjandus ja ühiskond“, „Kirjandus ja film“ ning „Kirjandusteose analüüs ja tõlgendamine“ teemasid. Kohustuslik kirjandus ja õppematerjalid lepatakse kokku aineõpetajaga.

Õpitulemused

- 1) Nimetab tähtsamaid 20. – 21. saj kirjanduse autoreid ja nende teoseid, tunneb nüüdiskirjanduse peamisi arengusuundi;
- 2) analüüsib ning tõlgendab loetud kirjandusteoste sisu- ja vormivõtteid: nimetab teose teema, sõnastab probleemi ning peamõtte, iseloomustab tegevusaega ja -kohta, tegelaste suhteid, olustikku ja sündmustikku, kirjeldab sõnavaliku eripära ning stiili seoseid teksti sõnumiga;
- 3) analüüsib ja tõlgendab loetud luuletuste sisu ja vormivõtteid: nimetab teema ning põhimotiivid, iseloomustab kujundi- ja keelekasutust, riimi, rütmi, salmilisust või vabavärsilisust, kirjeldab meeleolu ning sõnastab mõtte;
- 4) arutleb loetud uudisteoste üle, kujundab oma arvamuse ja loob seoseid varem loetuga, oskab seda nii kirjalikult kui suuliselt väljendada;
- 5) seostab loetut tänapäeva eluolu ja -nähtustega, iseenda, ühiskonna ning üldinimlike probleemide ja väärtustega;
- 6) on läbi lugenud ja analüüsinud vähemalt **kolm proosa- või draamateost, ühe luuletuskogu ning ühe värskelt ilmunud uudisteose.**

1. Õppesisu

Temaatika

Ilukirjandus kui sõnakunst. Fiktsionaalsus ja faktuaalsus. Kirjandusteose ühiskondlik, ajalooline, moraalne, rahvus- ja maailmakultuuriline, keeleline, tundeline väärtus. Kirjandus kui inimese siseilma ja välismaailma (looduse ja ühiskonna) kujutaja. Kirjandus kui maailma avaja, väljendaja ning uute seoste looja. Kirjandus kui eetiliste ja esteetiliste tõekspidamiste kujundaja. Autori ja teose seosed, elu- ja loominguloolisus, positivism kirjandusuurimises. Autori maailmavaade, selle kujunemine konkreetseis ühiskondlikes oludes ja avaldumine tema teostes. Autori kuulumine koolkonda või rühmitusse, koht ajastus, traditsioonis, rahvuskirjanduses. Kirjandus kui kirjaniku elu ja keskkonna peegeldus. Omaelulooline kirjutamine Lugejaoskused. Tegelik lugeja: tema isiklik elukogemus, põlvkondlik või sotsiaal-kultuuriline kuuluvus. Tekstisisesed lüngad ja lugeja kujutlusvõime. Lugeja ootused. Lugeja mõjutamine: stereotüübid, argumentatsioon, arhetüübid, koomika. Narratiiv, jutustamine ja kirjandusteose vaatepunkt. Tekstuaalne autor, jutustaja, tegelane, nende omavahelised suhted. Mina- ja tema-jutustus, sisemonoloog, teadvuse vool. Tegelase analüüs: bioloogiline, psühholoogiline, sotsiaalne aspekt. Karakter ja tüüp. Tegelase suhe iseendaga, teiste tegelastega ning teda ümbritseva maailmaga. Lugu ja tekst. Süžee ja faabula. Teema,

detail, motiiv, sümbol. Moto. Teose miljöö, aja- ning ruumikujutus. Teos kui struktuurne tervik. Kirjandusteose kompositsioon. Teose algus ja lõpp. Sissejuhatus, teema arendus, haripunkt, pööre ja lahendus. Konflikt ja intriig. Puänt. Teose probleemistik (küsimused) ja ideestik (vastused). Põhiidee. Teose stiil. Alltekst kui varjatud tähenduskiht. Allusioon. Paroodia ja travestia. Intertekstuaalne ehk tekste seostav käsitlusviis: teose avamine teiste tekstide vormilisel või sisulisel taustal. Modernistlik draama (Maurice Maeterlinck või Luigi Pirandello või Bertolt Brecht või Samuel Beckett või Eugène Ionesco või Tennessee Williams või Edward Albee jt). Modernistliku romaani põhitunnused, sisemonoloog, teadvuse vool. (Süva)pühholoogiline kujutamislaid kirjanduses (Proust, Atwood või Faulkner jt). Eksistentsialismifilosoofia kirjanduses (Albert Camus või Jean-Paul Sartre). Idamaiste usundite vastukajasid läänemaises kirjanduses: *zen*-budismi ja taoismi mõjud (Hermann Hesse „Siddhartha“ või Jerome David Salinger „Franny ja Zooey“). Modernistlik romaan (Knut Hamsun „Victoria“ või Boris Vian „Päevade vaht“ või Doris Lessing „Viies laps“, Franz Kafka jutustus „Metamorfoos“ või romaan „Protsess“, Hermann Hesse „Stepihunt“). Mihhail Bulgakov või Vladimir Nabokov või Kurt Vonnegut või Jerome David Salinger või Mika Waltari jt. „Kadunud põlvkond“ (Ernest Hemingway või Erich Maria Remarque või F. Scott Fitzgerald). Eksistentsialism (Jean-Paul Sartre või Albert Camus). Postmodernism, linnaromaan, selle allvoolud. Postmodernistlik romaan: Margaret Atwood „Teenijanna lugu“ või John Fowles „Maag“ või Kurt Vonnegut „Tapamaja, korpus nr viis“. Maagilis-realistlik romaan: Jorge Luis Borges, Milan Kundera, Umberto Eco, Günter Grass, Gabriel García Márquez „Sada aastat üksildust“ või Toni Morrison „Armas“ või Daniel Kehlmann „Maailma mõõtmine“. Naisvaatepunkt kirjanduses (Elfriede Jelinek või Doris Lessing jt). Postkolonialistlik vaatepunkt kirjanduses (Hanif Kureishi või Arundhati Roy või Salman Rushdie jt). *New age'i* eluviisi kajastusi ilukirjanduses (Carlos Castaneda „Teekond Ixtlani“ jt).

Arutlusteemad

Mõisted

Absurdidraama, absurditeater, allusioon, anagramm, autobiograafia, eepika, ellips, epiteet, faabula, grotesk, iroonia, isikustamine, memuaarid, miljöö, motiiv, moto, maagiline realism, modernism, postmodernism, narratiiv, omaeluloolisus, paroodia, piltluule, proosa, päevik, refrään, reisikiri, retooriline küsimus, rütm, sarkasm, siire, sisemonoloog, stroof, sümbol, süžee, teema, travestia, vaatepunkt, võrdlus, värsimõõt.

V „Vanem eesti kirjandus“

Selles kursuses käsitletakse läbivalt riikliku ainekava kursuste „Kirjanduse põhiliigid ja žanrid“, „Kirjandus ja ühiskond“, „Kirjandus ja film“ ning „Kirjandusteose analüüs ja tõlgendamine“ teemasid. Kohustuslik kirjandus ja õppematerjalid lepitakse kokku aineõpetajaga.

1. Õpitulemused

- 1) Nimetab eesti kirjanduse tähtsamaid arenguperioode, olulisemaid autoreid ja kirjanduslikke rühmitusi;
- 2) määrab eesti kirjanduse tekkeaja ning võrdleb selle kujunemist muu Euroopa kirjanduse arenguperioodidega;
- 3) mõistab ning hindab käsitletavate kirjandusteoste humaanseid, eetilisi ja esteetilisi väärtusi;
- 4) on tervikuna läbi lugenud ja analüüsinud **vähemalt neli proosa- või draamateost**, tundes teoste ning nende autorite kohta eesti kultuuri- ja kirjandusloos.

2. Õppesisu

Temaatika

Kirjaeelne kirjandus, rahvaluule. Murrangulised pöörded ühiskonnas, nende kajastused kirjanduses. Kirjanduse rahvuslik, euroopalik ja individuaalne alge. Kirjanduse kui kunsti iseväärtuse rõhutamine. Teksti ja tegelikkuse suhte muutumine. Muistsete müütide ja rahvapärismuste kandumine kirjandusse. Nüüdisaegsed müüdid. Folkloorne pärand autoriloomingus. Kirjandus olemise kehtestajana, maailma muutja ja rikastajana. Kirjandus ja ühiskondlik-poliitilised vastuolud. Eesti ja maailmakirjanduse vahelisi paralleele ja võrdlusi. Maailmakirjanduse mõju eesti kirjandusele. Eesti kirjandus maailmas. Eesti kirjanduse lätetel (kroonikad, vaimulik kirjandus, ilmalik kirjandus, juhuluule). Rahvusliku ilukirjanduse algus (Kristjan Jaak Peterson). Rahvusliku ärkamisaja kirjandus (Friedrich Robert Faehlmann, Friedrich Reinhold Kreutzwald). Kreutzwaldi tegevus. «Eesti rahva ennemuistsed jutud» (1–2 muinasjuttu). «Kalevipoeg». **Eesti teatri sünd. Lydia Koidula**. Realistliku kirjanduse algus. A.Kitzbergi üks jutustus. E.Vilde üks proosateos ja näidend. Juhan Liivi looming. August Kitzberg, Oskar Luts.

Arutlusteemad

Rahvuskirjandus kui rahvuskultuuri kestmise tagatis. Looduse kujutamine kirjanduses. Loomuliku ja haritud inimese ideaal. Mõistuse ja tunnete tasakaal ja konflikt inimeses.

Humaansed ideaalid: vabadus ja armastus. Loomise võlu ja vägi. Kirjaniku positsioon ja vastutus ühiskonnas. Autori koht ajastus, rühmituses, traditsioonis ja rahvuskirjanduses. Rahvuskirjandus kui rahvuskultuuri kestmise tagatis. Rahvuslikud väärtused: keel ja kultuur. Minevikutõlgendused ja kujutlused tulevikust. Looduse kujutamine kirjanduses. Loomuliku ja haritud inimese ideaal. Mõistuse ja tunnete tasakaal ja konflikt inimeses. Igavesed väärtused ja idealistlikud unistused. Humaansed ideaalid: vabadus ja armastus.

Mõisted

Alliteratsioon, assonants, rahvalaul, regilaul, muistend, pajatus, jutustus, draama.

VI „Eesti kirjandus 20. sajandi algusest 1940. aastateni“

Selles kursuses käsitletakse läbivalt riikliku ainekava kursuste „Kirjanduse põhiliigid ja -žanrid“, „Kirjandus ja ühiskond“, „Kirjandus ja film“ ning „Kirjandusteose analüüs ja tõlgendamine“ teemasid. Kohustuslik kirjandus ja õppematerjalid lepitakse kokku aineõpetajaga.

1. Õpitulemused

- 1) Nimetab eesti kirjanduse tähtsamaid arenguperioode, olulisemaid autoreid ja kirjanduslikke rühmitusi;
- 2) määrab eesti kirjanduse tekkeaja ning võrdleb selle kujunemist muu Euroopa kirjanduse arenguperioodidega;
- 3) mõistab ning hindab käsitletavate kirjandusteoste humaanseid, eetilisi ja esteetilisi väärtusi;
- 4) on tervikuna läbi lugenud ja analüüsinud vähemalt neli proosa- või draamateost, tundes teoste ning nende autorite kohta üldises kultuuri- ja kirjandusloos.

2. Õpisisu

Ilukirjanduslikud stiilid. Kujundlik keelekasutus. Kõla-, kõne- ja lausekujundid. Metafoor. Noor-Eesti rühmituse euroopaliku kultuuri taotlus ja luuleuuendus. Uusromantism. Gustav Suitsu sotsiaalne kujundlikkus. Ernst Enno sümbolistlikkus või Villem Ridala impressionistlikkus. Siuru rühmituse meelelisus. Tarapita ekspressionistlikkus. Marie Underi luuletemaatika arengusuundi. Henrik Visnapuu armu- ja isamaalüürika. Arbujate põhihoiakuid. Betti Alveri mõtte- ja väljendusselgus. Heiti Talviku nägemuslikkus. A. Adsoni või J. Barbaruse luule näiteid. O. Luts. memuaarid. A. H. Tammsaare proosa (epopöa, romaan, miniatuur). «Tõde ja õigus» (1–2 osa). Dialoog; sündmus, karakter, kompositsioon. Tragöödia, komöödia, draama. Dramatiseering, stsenaarium. A. H. Tammsaare või H. Raudsepa üks näidend. A. Gailiti või A. Mälgu üks romaan. A. Gailiti või P. Vallaku 1–2 novelli. Elulähedusliikumine. J. Sütiste luule näiteid. «Arbujad». B. Alveri luule. H. Talviku või U. Masingu või B. Kangro luule näiteid. Kõla-, kõne- ja lausekujundid. Novell (Giovanni Boccaccio või Edgar Allan Poe või William Faulkner või Thomas Mann või Jorge Luis Borges; Jaan Oks või Friedebert Tuglas või Arvo Valton või Ervin Õunapuu jt).

Arutlusteemad

Kirjandus ja tsensuur. Loomisprotsessi ja inimese sisemaailma kujutamine. Teos kui struktuurne tervik. Kirjandusteose kompositsioon. Teose algus ja lõpp. Sissejuhatus, teema arendus, haripunkt, pööre ja lahendus. Konflikt ja intriig. Puänt. Teose probleemistik (küsimused) ja ideestik (vastused). Põhiidee. Teose stiil. Alltekst kui varjatud tähenduskiht. Allusioon. Paroodia ja travestia. Intertekstuaalne ehk tekste seostav käsitlusviis: teose avamine teiste tekstide vormilisel või sisulisel taustal.

Mõisted

Miniatuur, memuaarid, dramatiseering, stsenaarium, dialoog, sündmus, karakter, kompositsioon, epopöa, miniatuur, faabula, grotesk, iroonia, kalambuur, keeleluule, kõlasümboolika, miljöö, motiiv, moto, võrdlus, värsimõõt.

VII „Uuem eesti kirjandus“

Selles kursuses käsitletakse läbivalt riikliku ainekava kursuste „Kirjanduse põhiliigid ja žanrid“, „Kirjandus ja ühiskond“, „Kirjandus ja film“ ning „Kirjandusteose analüüs ja tõlgendamine“ teemasid. Kohustuslik kirjandus ja õppematerjalid lepitakse kokku aineõpetajaga.

1. Öppesisu

Temaatika

20. sajandi eesti luule

Pagulasluule tähtsamad autorid ja põhiteemad. Kalju Lepiku rahvuslikkus või Bernard Kangro mütopoesia. Ilmar Laabani või Andres Ehini sürrealism. Stalinistlik luule. Sulaaja luule. Modernism 1960.1970. aastate luules. Ain Kaalepi vormikultuur. Artur Alliksaare või Juhan Viidingu keelemängud. Kassetipõlvkond: illusioonid ja tegelikkus. Paul-Eerik Rummo valu ja tõetaotlus. Jaan Kaplinski harmooniaotsingud. Hando Runneli rahvuslikkus. Viivi Luige uussümbolism. Luule poliitiline alltekst. Doris Kareva või Indrek Hirve armastusluule.

20. sajandi eesti proosa

Pagulasproosa tähtsamad autorid ja teosed, žanrid ja põhiteemad: Gert Helbemäe või Ain Kalmus või Bernard Kangro või Albert Kivikas või August Mälk või Karl Ristikivi või Ilmar Talve või Valev Uibopuu või Arved Viirlaid või Helga Nõu jt. 1960.-1980. aastate proosa muutused. Mats Traadi talupojaromaanid. Jaan Krossi ajaloolised ja eluloolised romaanid. Proosa uuenduslikkus: sisemonoloog, eksistentsiaalsus, võõrandumine, grotesk. Mati Unt või Arvo Valton. 1970.-1980. aastate uus põlvkond. Mihkel Muti ironiline romaan. Olmerealism. Näiteid 2–3 autori luulest: A. Vihalemm, A. Lepik, I. Laaban, I. Grünthal, R. Kolk. Okupatsiooniaegne kirjandus Eestis. K. Merilaas, A. Sang, D. Vaarandi, J. Smuul. G. Helbemäe või A. Viirlaiu üks proosateos. 50.–60. aastate poetikauuendus. Näiteid 3–4 autori luulest: J. Kross, A. Alliksaar, U. Laht, A. Kaalep, E. Niit; A. Ehin, J. Kaplinski, P.-E. Rummo, V. Luik. A. Valtoni või M. Traadi või M. Undi üks proosateos. Näiteid J. Krossi või L. Meri proosast. J. Krossi üks romaan. M. Kõivu või E. Vetemaa või J. Kruusvalli üks näidend. Näiteid 2–3 autori loomingust: I. Ivask, H. Runnel, J. Üdi/ J. Viiding, D. Kareva. R. Kaugveri või N. Baturini või V. Luige või T. Önnepalu või A. Kivirähki üks proosateos. Sajandivahetuse postmodernistlikke suundumusi.

Uuem draama

Näiteid 2–3 autori loomingust. 1960.-1970. aastate teatriuuendus. Väärtuste kriis Enn Vetemaa näidendites. 1980. aastate vastupanuhoiakud. Ajaloopöörised, rahvas, mälu ja identiteet Jaan Kruusvalli või Madis Kõivu näidendites.

Arutlusteemad

Põlvkondlikud püüdlused ja ideaalid. Rahvuslik identiteet ja globaliseeruv maailm. Keele ja stiili ilu. Uued vormid ja väljendusvahendid, kujundid ja sõnad. Kirjandus kui mäng.

Kirjandus kui provokatsioon. Kirjaniku positsioon ja vastutus ühiskonnas. Autori koht ajastus, rühmituses, traditsioonis ja rahvuskirjanduses. Kirjaniku ja lugeja vahekorra muutumine. Teksti ja lugeja vahekorra muutumine. Kirjandus kui piiride avardamine. Kirjandus teise kogemuse vahendajana. Eesti ja maailmakirjanduse vahelisi paralleele ja võrdlusi. Eesti kirjandus maailmas. Jne.

Mõisted

Absurdidraama, absurditeater, ekspressionism, etnofuturism, grotesk, olmekirjandus, pagulaskirjandus, uusromantism, narratiiv, omaeluloolisus, paroodia, piltluule, päevik, refrään, reisikiri, retooriline küsimus, sarkasm, siire, süžee, teema, travestia, vaatepunkt.

VII kursus „Draama ja teater“

1. Õpitulemused

- 1) Eristab peamisi draamažanre, nimetab nende tunnuseid ja olulisemaid draamateoseid;
- 2) on lugenud läbi ühe draamateose ning analüüsib selle kompositsiooni ja tegelasi;
- 3) tunneb näitekirjanduse ja teatri põhimõisteid;
- 4) leiab seoseid kirjanduse, teatri, kujutava kunsti ja teiste meediumide vahel;
- 5) määrab lavastuse stiili, arvestades nii lavastaja, muusikakujundaja, kunstniku, valgus- ja kostüümikunstniku tööd kui ka näitlejate mängu;
- 6) arutleb teatrietenduse üle, hindab selle väärtusi, analüüsib kujundikeelt ning sõnastab oma vaatamiskogemuse;
- 7) kirjutab teatriarvustuse, rakendades õpitud mõisteid ja mõtestades lavastuses kasutatud teatrimärke;
- 8) teab olulisemaid tähiseid eesti teatri ajaloost;
- 9) on külastanud õppeperioodi vältel vähemalt kaht teatrietendust või vaadanud nende salvestusi;
- 10) seostab lavastust nii võrdlevalt kui ka eristavalt tänapäeva eluolu ja -nähtustega, iseenda ning üldinimlike probleemide ja väärtustega.

2. Õppesisu

Draama olemus.

Näidend. Draama mõiste. Tegelaskõne: dialoog ja monoloog, repliik ja remark. Tegelase analüüs: muutumatu ja muutuv tegelane, avatud ja suletud tegelane. Näitleja rolliloome. Draama keskendatus inimestevahelisele suhtlemisele ning elu teatraalsusele. Draamateose aeg ja ruum. Konflikt, intriig ja probleem. Draamateose kompositsioon. Vaatus, stseen.

Dramaatika žanrid

Dramaatika põhižanrid: tragöödia, komöödia, draama, tragikomöödia. Ajaloolised žanrid: liturgiline draama, müsteerium, moralitee, miraakel. Commedia dell' arte ja tänapäeva improvisatsiooniline teater. Performance ja happening. Farss, jant ja sketš. Koomika liigid: situatsiooni-, karakteri- ja sõnakoomika. Kuuldemäng ja lugemisdraama. Sõnadeta lavastus. Tantsulavastus. Muusikalavastus.

Teatri tähendus ja funktsioonid

Lavastajatöö. Teater kui kollektiivne kunst: lavastaja, näitleja, muusikakujundaja, kunstniku, valguskunstniku ja kostüümikunstniku roll lavastuse valmimisel. Kirjanduse ja teatri suhted:

dramatiseering, stsenaarium, libreto, lavastus, etendus. Lavastuse stiil ja atmosfäär. Etenduse vastuvõtt ja teatrikriitika. Teatriarvustus.

Eesti teatri ajalugu

Lydia Koidula ja August Wiera teater. Kutselise teatri süünd. Karl Menning. Estonia teatri ja Draamateatri asutamine. Hommikteater. Lavastajad: Andres Särev, Kaarel Ird, Voldemar Panso, Jaan Tooming, Mati Unt, Merle Karusoo, Elmo Nüganen, Tiit Ojasoo. Nüüdisteater. Repertuaariteater ja projektiteater.

Mõisted

Commedia dell' arte, dialoog, draama, dramatiseering, etendus, farss, *happening*, intriig, jant, karakter, karakterikoomika, komöödia, konflikt, kuuldemäng, lavastus, liturgiline draama, lugemisdraama, miraakel, monoloog, moralitee, müsteerium, *performance*, projektiteater, remark, repertuaariteater, repliik, situatsioonikoomika, sketš, stseen, stsenaarium, sõnakoomika, tragikomöödia, tragöödia, vaatus.

Käsitletavaid draamateoseid

Merle Karusoo „Meie elulood“ või „HIV“; August Kitzberg „Kauka jumal“; Mart Kivastik „Külmetava kunstniku portreed. Viinistu triloogia“; Andrus Kivirähk „Eesti matus“ või „Voldemar“; Lydia Koidula „Säärane mulk ehk Sada vakka tangusoola“; Jaan Kruusvall „Pilvede värvid“; Madis Kõiv „Tagasitulek isa juurde“; Oskar Luts „Tagahoovis“; Hugo Raudsepp „Mikumärdi“; Paul-Eerik Rummo „Tuhkatriinumäng“; Juhan Smuul „Polkovniku lesk ehk Arstid ei tea midagi“; Anton Hansen Tammsaare „Juudit“ või „Kuningal on külm“; Jaan Tätte „Ristumine peateega ehk Muinasjutt kuldsest kalakesest“ või „Sild“; Mati Unt „Phaeton, Päikese poeg“; Eduard Vilde „Tabamata ime“.